

EMIEL HAKKENES

# Anderen

Een Drents dorp, de Koude Oorlog  
en de lange arm van de CIA



ALFABET UITGEVERS

2025

## Proloog

Dorothy Keur draaide een vel papier in haar schrijfmachine, plaatste haar vingers op de toetsen en begon te tikken.

*Hotel Braams  
Gieten (Drenthe)  
Holland  
November 1st, 1951*

*Dear Dr. Margaret Mead,*

Dit was het makkelijkste deel. Maar wat zou ze schrijven aan de vrouw aan wie ze zoveel te danken had? Wat wilde ze vertellen aan misschien wel de beroemdste antropoloog ter wereld, die ze respecteerde en bewonderde en zonder wie ze hier nu niet zou zitten?

Ze vervolgde:

*Inmiddels kan ik je wel een indruk geven van wat we hier doen. Dat doe ik graag, omdat je zo behulpzaam bent geweest en we veel aan je suggesties hebben gehad.*

*We zijn erg enthousiast, want de cultuur van het dorp waar we werken heeft veel opmerkelijke kenmerken. De provincie Drenthe lijkt uniek te zijn, en in veel opzichten anders dan de rest van Holland.*

*Eerst hebben we de tijd genomen om een beeld te krijgen van de beschikbare bronnen. We hebben gesproken met sociologen, historici, biologen, volkenkundigen en zelfs met een archeoloog; om nog maar te zwijgen van leraren, artsen, advocaten en dominees.*

*Daarna hebben we wat door de velden gestruind en maakten we het eerste voorzichtige contact met de boeren. Hier was Johns hulp onmisbaar, want het grote punt van toenadering bleek de landbouw en veeteelt te zijn. Zelf had ik in het begin veel moeite met het wonderlijke dialect, maar hij redde zich er prachtig mee.*

*We konden niet zomaar in het dorp binnentreden, omdat de mensen buitenstaanders niet snel toelaten en dit ook duidelijk laten merken. Uiteindelijk heeft de voorzitter van de Bond van Plattelandsvrouwen ons geïntroduceerd bij de belangrijkste man in het dorp en zijn gezin. Vanaf toen ging alles voortvarend, en in een geweldig tempo.*

*Elke avond brengen we door bij een familie in het dorp. Overdag begeven we ons in en rond het dorp, vaak met de onderwijzer en zijn vrouw. Zij zijn zelf niet Drents, maar wonen hier al zes jaar. In het dorp zijn ze zeer geliefd en geaccepteerd, en ze zijn erg geïnteresseerd in ons project.*

*Het dorp heet Anderen. Het telt ongeveer zestig huizen en driehonderd inwoners. Zowel de natuurlijke omgeving als de geschiedenis is hier heel belangrijk, dat is overduidelijk. De historische wortels van het dorp gaan terug tot de Saksen, circa 800 voor Christus. Het dorp is gevormd volgens een eeuwenoud patroon. Tot op zekere hoogte functioneert hier ook nog een aloude vorm van bestuur, met drie vertegenwoordigers uit het dorp. Een van hen bewaart een oude hoorn en blaast daarop als er brand is of als er sneeuw geruimd moet worden.*

*Boven op zulke oude gebruiken zijn er de afgelopen vijftientig jaar grote veranderingen geweest, met het verdwijnen van veen en heide, de komst van kunstmest, de jaren van gebrek in de economische depressie en de afgelopen oorlog. Toen werd de oude eenheid in het dorp voor het eerst ernstig verstoord, aangezien sommige boeren zich aansloten bij de nationaalsocialistische beweging.*

*Professor Bouman, socioloog aan de universiteit van Groningen, ondersteunt ons werk. Hij lijkt er erg enthousiast over te zijn. Een enkele socioloog heeft wel eens wat werk in Drenthe gedaan. Er is ook een vrij goed boek over het Drentse volkskarakter, maar antropologen zijn hier nog nooit geweest, voor zover ik kan nagaan. Het lijkt erop dat ons project het midden houdt tussen een studie van een ongeletterde samenleving en een zeer ontwikkelde hedendaagse cultuur. We doen hard ons best om onze veldaantekeningen bij te houden en uit te werken.*

*Ik vrees dat ik je misschien geen goed beeld heb kunnen schetsen van de zaak hier, maar dat zou ook te veel tijd en papier kosten. Bovendien weet ik dat je geen tijd hebt om nog meer te lezen. Ik wilde gewoon iets van ons laten horen. Veel succes met al je werkzaamheden en nogmaals dank voor je steun.*

*Hartelijke groeten,  
Dorothy Keur*

Van het hotel aan de Brink liep Dorothy naar het postkantoor aan de Schoolstraat, een wandeling van misschien twee minuten. Op de envelop die ze aan de lokettist overhandigde, stond als adres: *American Museum of Natural History, 79 St. @ Central Park West, New York City.*

# EERSTE DEEL

De geboorte van een plan

## Margaret Mead

Er was een tijd dat Margaret Mead elke ochtend bij het opstaan dacht: 'De laatste man op Raratonga die nog iets over het verleden weet, zal vandaag waarschijnlijk sterven. Ik moet me haasten.'

Deze mentaliteit, die ze zich begin jaren twintig als student eigen had gemaakt, zou ze later, als wetenschappelijk onderzoeker van het American Museum of Natural History in New York, weer overdragen op een nieuwe generatie studenten, onder wie Dorothy Keur: antropologie, de studie van de mens in al zijn aspecten, was iets wat nú moest worden gedaan. Andere zaken konden wachten, want zelfs in verafgelegen delen van de wereld rukte de moderne beschaving op en waren levensvormen waarover nog niets bekend was aan het verdwijnen.

Door haar bevologenheid, en de urgentie waarmee ze haar werk benaderde, groeide Mead halverwege de twintigste eeuw uit tot een gevierd antropoloog. Ze werd een van de beroemdste wetenschappers van haar tijd en – tegen het eind van haar leven – een Amerikaans cultureel icoon.

Mead was net drieëntwintig toen ze in 1925 voor haar promotieonderzoek afreisde naar Amerikaans-Samoa, een eilandengroep in de Stille Oceaan, grofweg gelegen tussen Hawaï en Nieuw-Zeeland. Op antropologische conferenties, waar ze steevast de jongste aanwezige was, had ze vakgenoten met veel ervaring in het veld vaak liefkozend horen spreken over 'mijn volk', als ze doelden op de cultuur die ze hadden bestudeerd.

Zoiets wilde Mead ook kunnen zeggen, en ze liet zich niet tegenhouden.

Haar grote leermeester was Franz Boas, vermaard hoogleraar in de antropologie aan Columbia University in New York. Hij had haar met klem afgeraden om de reis te ondernemen. Boas was een van de grondleggers van de antropologie als wetenschappelijke discipline in de vs, wat hem aan Columbia de koosnaam 'papa Franz' had opgeleverd. Volgens hem was veldwerk in afgelegen oorden een gevaarlijke bezigheid. Hij kon allerlei namen opnoemen van antropologen die hun studiereis niet hadden overleefd. Ze waren bezweken aan een tropische ziekte of ten prooi gevallen aan kannibalisme. En Mead zou als vrouw nog meer gevaar lopen dan de mannelijke collega's die haar waren voorgegaan.

Dat zijn jonge ambitieuze studente verschillende culturen binnen één gebied met elkaar wilde vergelijken, juichte Boas toe. Maar een polynesisch oerwoud leek hem geen geschikte omgeving voor haar. Ze kon volgens hem beter afreizen naar Siberië, om daar de Russische en Chinese invloed met elkaar te vergelijken. Of ze zou de culturen van Nederland en België kunnen bestuderen – als Duitse emigrant kon Boas zich daar wel een voorstelling van maken. Maar het liefst zag hij dat ze onderzoek zou doen in een inheems-Amerikaanse gemeenschap, om de authentieke kenmerken daarvan vast te leggen voordat die voorgoed verdwenen zouden zijn.

Boas' assistent Ruth Benedict, die namens hem de meeste colleges verzorgde, had zulk onderzoek de afgelopen jaren ook volop gedaan. Ze had bijvoorbeeld een studie gepubliceerd over de Serrano-gemeenschap in Californië, waar ze onder meer getuige was geweest van een ritueel waarbij vrouwen hun lichaam van hals tot tenen lieten bedekken met gloeiend heet zand. Ook had ze gedocumenteerd hoe de Serrano woonden, welk aardewerk ze gebruikten en hoe ze hun manden vlochten. Verder noteerde

Benedict dat de Serrano tabak rookten en dat ze op gezette tijden hun gezicht ceremonieel beschilderden.

Boas en Benedict drukten hun studenten op het hart dat zulke studies níet bedoeld waren om te laten zien welke weg 'primitieve' volkeren op afgelegen atollen of in verlaten woestijngebieden nog te gaan hadden voordat ze net zo beschaafd zouden zijn als westerlingen. De Eerste Wereldoorlog had wel bewezen dat het ontwikkelde Westen weinig recht van spreken had als het aankwam op beschaving. Bovendien betekende 'primitief' alleen maar dat de cultuur zich had ontwikkeld zonder schrift. Volgens Boas en Benedict diende een antropoloog zich vooral de vraag te stellen: als andere volken een andere manier van leven hebben, wat kunnen wij dan van hen leren? Een antwoord op die vraag kon overal ter wereld te vinden zijn.

Voor Margaret Mead was Ruth Benedict de voornaamste reden dat ze haar leven wilde wijden aan de antropologie. De twee ontmoetten elkaar voor het eerst toen Mead het college 'Inleiding in de antropologie' volgde bij Benedict. Elke week nam docent Benedict haar studenten mee naar het American Museum of Natural History, waar ze haar colleges aanschouwelijk kon maken met artefacten uit allerlei culturen. De ene keer toonde ze totempalen en maskers die Franz Boas had meegenomen van zijn expedities naar het uiterste noordwesten van de VS, een volgende keer voorbeelden van aardewerk van de inheemse Amerikanen uit het zuiden, aan de grens met Mexico.

Het museum, gelegen aan Central Park, was gevestigd in een laat-victoriaans gebouw met torentjes die het de aanblik gaven van een kasteel. Hier ontdekte Mead haar liefde voor de antropologie én voor haar docent, die bijna vijfentwintig jaar ouder was dan zij.

Benedict, een slanke, knappe vrouw met een rijzig postuur en een ongenaakbare gezichtsuitdrukking, was op haar beurt



gefascineerd door haar veel jongere studente met haar tengere gestalte en haar levendige manier van doen. In de pauzes tussen de colleges en in de metro van de universiteit naar het museum zochten Benedict en Mead elkaars gezelschap.

Benedict was getrouwd en Mead stond op het punt te trouwen met haar verloofde Luther Cressman. Maar beide vrouwen waren ongelukkig met hun man, en, zo bekenden ze elkaar, allebei hingen ze het idee van vrije liefde aan. Meer dan vijfentwintig jaar lang zouden ze alles voor elkaar zijn: minnaressen, mentor en protégé, collega's in de wetenschap.

Hun amoureuze verhouding hielden Benedict en Mead uit alle macht uit de openbaarheid. De *roaring twenties* waren weliswaar in volle gang, maar als hun liefde openbaar zou worden, zou de publieke opinie zich tegen hen keren en zou dat hun wetenschappelijke carrières ruïneren.

Het was Benedict die Franz Boas overhaalde om Mead naar Samoa te laten reizen. Boas ging overstag en was bereid om Margaret bekend te maken met de finesses en de valkuilen van veldwerk. In een spoedcursus van krap een half uur sprak hij bevlogen over het Kwakiutl-volk ('mijn dierbare vrienden') dat hij had bestudeerd, maar concrete inzichten over wat een antropoloog zoal te wachten staat in een inheemse cultuur leverde dat Mead niet op.

In een brief kort voor haar vertrek drukte Boas haar nog eens op het hart om tijdens haar veldreis vooral aan haar gezondheid te denken. Ze moest niet werken op het heetst van de dag, en als ze het niet zou volhouden in het tropische klimaat moest ze niet aarzelen om terug naar New York te komen. Ook reikte hij haar een onderzoeksvraag aan: hoe verging het meisjes op Samoa tijdens hun puberteit? In de Amerikaanse samenleving ging de groei naar volwassenheid vaak gepaard met een hang naar vrijheid en zelfstandigheid, en soms met een vorm van rebellie. Was dat in een primitieve cultuur ook het geval?

Ruth Benedict hoopte vooral dat een verre reis Mead zou verwijderen van de oudere mannelijke collega met wie ze inmiddels ook een affaire was begonnen. Benedict vreesde dat ze haar muze aan hem zou verliezen en dat haar minnares zou veranderen in een brave huismoeder.

Om zich voor te bereiden op haar vuurdoop in het veld las Mead onderweg naar Samoa een studie van Benedict over het Zuni-volk. Ze probeerde iets op te steken van haar beschrijvingen van het uiterlijk van de Zuni en van haar schetsen van hun woonomgeving, het grensgebied van de VS en Mexico. Benedict beschreef de ontberingen die ze had geleden: het kostte haar veel moeite om te wennen aan de lokale eetgewoontes en ze werd geplaagd door luizen. Maar hoe ze haar antropologische onderzoek had aangepakt, bleef voor de lezer van haar boek een raadsel.

Eenmaal op Tutuila, het hoofdeiland van Amerikaans-Samoa, sloeg bij Mead de vertwijfeling toe. Ze had haar intrek genomen in een kamer in een hotel. Ze had zes notitieboeken bij zich, een draagbare schrijfmachine en carbonpapier. Ze had de noodzakelijke introductiebrieven op zak voor de militaire en koloniale autoriteiten van wie ze afhankelijk was om haar werk te kunnen doen. De jurken in haar koffer waren van katoen, niet van zijde, omdat haar was verteld dat zijde in een tropische klimaat ging rotten.

Maar in het havenstadje Pago Pago constateerde ze dat bijna alle Amerikaanse marinevrouwen nu juist zijden jurken droegen. Het versterkte haar gevoel dat ze slecht voorbereid was. Bovendien had ze vooralsnog geen idee waar ze haar onderzoek moest uitvoeren. Elke dag wandelde ze maar wat rond en oefende ze Samoaanse spreekwoorden met de plaatselijke kinderen.

Tutuila leek Mead al met al geen geschikte omgeving om veldwerk te doen. Daarvoor moest ze naar een meer geïsoleerd gebied. Ze liet zich afzetten op Ta'u, een vulkanisch eilandje

met een paar honderd bewoners, ruim een dag varen vanuit de haven van Pago Pago.

Ook op Ta'u dompelde Mead zich niet volledig onder in de Samoaanse cultuur. Ze vond onderdak bij de hoofdapotheker van de Amerikaanse marine en zijn gezin. Op de achterste veranda van hun huis mocht ze een kamer voor zichzelf inrichten, met een klamboe tegen de muggen en een paar bamboeschermen voor wat privacy. Het wonen bij westerlingen had voordelen, schreef Mead in een brief aan Ruth Benedict: ze at dan eten dat in de mensa van de marine was gekocht en ze had schoon water. In deze gunstige omstandigheden kon ze zich des te beter concentreren op haar werk.

Op Ta'u, een stukje land van zes bij tien kilometer midden in de Stille Zuidzee, observeerde Mead de eilanders in hun dagelijks leven en tijdens speciale ceremonies. In drie dorpen noteerde ze van alle inwoners hun geslacht, leeftijd, beroep en huwelijkse staat. Ze registreerde of iemand kinderen had, en hoeveel dan, en wie op het eiland familie was van wie.

Maar het belangrijkste deel van haar onderzoek richtte zich, zoals Boas haar had aangeraden, op meisjes in de puberteit. Ze ondervroeg achtenzestig Samoaanse meisjes over hun liefdesleven en hun seksuele ervaringen. Ze probeerde erachter te komen of de meisjes deze fase van hun leven ook ervoeren als een tijd vol spanningen en moeilijkheden. Als dat zo was, net als bij adolescenten in de Verenigde Staten, was het wellicht een universeel, biologisch verschijnsel. Zo niet, dan was het fenomeen mogelijk cultureel bepaald – *nature versus nurture*.

Aan het eind van haar onderzoek neigde Mead naar het laatste. Volgens haar verliep de puberteit van meisjes in Samoa veel harmonieuzer dan in Amerika. Dat kwam, vermoedde ze, doordat de Samoaanse cultuur veel homogener was dan de Amerikaanse. Op het eiland in de oceaan worstelden meisjes er niet mee dat hun persoonlijke wensen voortdurend botsten met wat

de maatschappij van hen verwachtte. De verwarring, onzekerheid en boosheid die meisjes in Amerika ervoeren, was er op Ta'u gewoonweg niet.

Critici zouden later hun vraagtekens plaatsen bij Meads bevindingen. Hoe kon ze in zó korte tijd zoveel meisjes spreken? En hoe wist ze zeker dat deze meisjes haar de waarheid hadden verteld? Er waren genoeg voorbeelden van inheemse informanten die goedgegelovige antropologen maar wat graag om de tuin leidden, bij voorkeur tegen betaling. Bovendien was Mead vaag over de identiteit van haar bronnen.

Dat laatste, zo verdedigde ze zich, was een bewuste keuze; ze wilde de eilandbewoners niet kwetsen. Ze verwachtte niet dat ook maar een van de meisjes die ze had bevraagd ooit haar Engelstalige publicatie zou lezen, maar mochten hun dochters het boek toch onder ogen krijgen, dan was het van belang dat zij de afstandelijke, wetenschappelijke beschrijvingen niet persoonlijk zouden opvatten of rechtstreeks konden herleiden tot hun moeders.

En wat het waarheidsgehalte van haar bevindingen betrof: Mead was ervan overtuigd dat ze het oprechte vertrouwen van de meisjes had gewonnen. Anders zouden ze niet elke avond rond haar veranda hebben gedanst. Ook zouden ze haar dan niet de naam van een Samoaanse koningin hebben gegeven, Make-lita. Misschien vertrouwden ze haar omdat ze zélf nog een adolescent leek, zo klein en tenger als ze was. Tegelijkertijd was ze mans genoeg om Amerikaanse matrozen terecht te wijzen als ze zich opdrongen aan lokale meisjes.

In 1928 verscheen Meads boek *Coming of Age in Samoa*. Binnen de kortste keren wist het zijn weg te vinden naar het grote publiek. Wat Mead had gedaan – in een inheemse cultuur op zoek gaan naar antwoorden op vragen die leefden in de Amerikaanse samenleving – had nog niemand eerder gedaan. Voor antropologiestudenten overal ter wereld werd haar boek

een standaardwerk en buiten de wetenschap bezorgde het Mead de reputatie van gezaghebbend duider van de westerse cultuur. Antropologie, en de waarde die het vakgebied kon hebben voor de maatschappij, kwam in het middelpunt van de belangstelling te staan, en dat was geheel en al te danken aan Margaret Mead.

Haar onderzoek had ze weten af te ronden ondanks allerlei lichamelijke ongemakken en kwalen. Ze had zenuwpijn in haar armen en een infectie aan haar voet. Ook had ze last van kiespijn en een ontsteking aan haar oog, waardoor ze moeite had met lezen. Vaak verlangde ze naar huis. Ze schreef aan Ruth Benedict dat ze ervan droomde om haar lippen te kussen. Of dat ze samen antropologiecolleges zouden geven.

In Samoa was Mead tot de conclusie gekomen dat ze na twee jaar huwelijk wilde scheiden van haar man Luther. Van dat idee raakte ze nog sterker overtuigd toen ze na haar vertrek uit Pago Pago via Australië de boot naar Europa nam, waar ze samen met Luther en Ruth Benedict een rondreis zou maken, met als startpunt Rome. Tijdens haar zes weken durende zeereis ontmoette Mead aan boord een Nieuw-Zeelander, die net als zij antropoloog bleek te zijn. Hij heette Reo Fortune en was jong en ambitieus.

Op zee voerden ze eindeloze gesprekken. Toen Mead mijmerde dat het haar ambitie was om binnen tien jaar iets eigens toe te voegen aan het vakgebied van de antropologie, antwoordde Fortune resoluut dat voor hem gold dat hij metéén, hier en nu, het liefst vandaag nog, een eigen unieke bijdrage wilde leveren aan de wetenschap.

Fortune had een opvliegend karakter en hij ontstak dan ook in woede toen het hem na aankomst in Rome al snel duidelijk werd dat Mead en Ruth Benedict niet alleen collega's maar ook geliefden waren. Het weerhield hem er niet van met Mead te trouwen. Hun huwelijk werd in 1928 voltrokken in Nieuw-

Zeeland, tijdens een tussenstop onderweg naar een gezamenlijke veldexpeditie op Manus, een van de door Australië bestuurde Admiraliteitseilanden, zo'n tweehonderd kilometer uit de kust van Papoea-Nieuw-Guinea.

Op Manus hadden Mead en Fortune allebei last van malaria-aanvallen. Ook stoorden ze zich aan de inheemse kinderen die kwamen bedelen om sigaretten. Een huwelijk met een collega-antropoloog, concludeerde Mead, was even labiel als een huwelijk tussen twee filmsterren. In moeilijke omstandigheden in het veld was je van elkaar afhankelijk als trapezewerkers in een circus. Tegelijkertijd konden de onderlinge spanningen hoog oplopen, door verschillen in karakter, in tempo van werken of in de omgang met de lokale bevolking.

Tijdens hun zes maanden durende verblijf in Pere, een dorp van hutten op houten palen in het water, voelden Mead en Fortune zich vaak elkaars concurrent, maar het huwelijk hield stand. Hun relatie bleek ook bestand tegen samenwonen in een moderne maatschappij; tussen 1929 en 1931 werkten ze in New York ieder aan een boek over Manus. Daarna zetten ze een volgende gezamenlijke studiereis op touw, naar Papoea-Nieuw-Guinea. In die onherbergzame omgeving ontstonden alsnog barsten in het huwelijk. Fortune voelde zich overvleugeld door Mead, die op haar beurt teleurgesteld was in de intellectuele kwaliteit van het werk van haar echtgenoot. Bovendien waren ze allebei geïrriteerd omdat ze de cultuur van de Arapesh, het volk dat ze bestudeerden, onnoemelijk saai vonden: de Arapesh voerden zelden oorlog, de mensen waren over het algemeen gelijkmatig van karakter en mannen en vrouwen hadden een gelijkwaardige positie in de samenleving. Zoveel vredelievendheid vonden Mead en Fortune niet interessant.

Ze laadden hun spullen in een kano en voeren de Sepik-rivier op, op zoek naar een gebied waar nog geen westerse antropoloog was geweest. Ze belandden bij de Mundugumor, een woeste

groep kannibalen. Hoewel de Australische autoriteiten de volken langs de Sepik een paar jaar eerder verboden hadden nog langer kannibalisme te praktiseren, hield lang niet iedereen zich aan die regel. Wel verzekerde een van de informanten Mead en Fortune dat er bij het koppensnellen rekening werd gehouden met iemands positie in de samenleving. Wie een cruciale functie had, bijvoorbeeld het vervaardigen van muskietennetten, werd meestal gespaard. Zeker in het regenseizoen was zo iemand onmisbaar.

Half december bereikte Mead en Fortune een uitnodiging van het Australische leger om kerst te komen vieren in een regeringspost, honderden kilometers verderop langs de rivier. De kano die hen stroomopwaarts bracht, maakte na een dag varen een tussenstop. In het dorp waar ze aanlegden, bleek een Britse wetenschapper van de universiteit van Cambridge bezig te zijn met een onderzoek naar het Iatmul-volk. Fortune kende hem wel en vond hem verwaand, *thoroughbred Cantabrisch*. Mead vond hem juist charmant. Hij bleek bovendien een exemplaar te bezitten van haar boek over Manus. Op dat moment wist ze: deze Gregory Bateson zou haar volgende echtgenoot worden.

Met zijn drieën trokken Mead, Fortune en Bateson na de feestdagen verder. Maar hoe meer tijd ze samen doorbrachten (een Amerikaanse, een Nieuw-Zeelander en een Brit in een klamboe-tentje van twee bij twee meter) hoe hoger de spanning opliep. Mead stelde vast dat er sprake was van 'gecompliceerde verschuivingen en omkeringen in onze onderlinge relatie'.

Toen het veldwerk in het voorjaar gedaan was, namen ze gedrieën de boot naar Sydney om vanaf daar ieder hun eigen weg te gaan. Mead ging terug naar New York, naar haar baan in het Museum of Natural History. Fortune ging naar Nieuw-Zeeland en Bateson naar Cambridge.

Haar huwelijk met Reo Fortune was voorbij, besloot Mead. Ze scheidde in 1935 van hem, wat de weg vrijmaakte om een

jaar later al te beginnen aan haar derde huwelijk in twaalf jaar tijd, nu met Gregory Bateson. Samen zouden ze zich in troebel water begeven.

Mead en Bateson lieten hun huwelijk voltrekken tijdens hun reis naar het eiland Bali in Nederlands-Indië, waar ze samen onderzoek wilden doen. Toen de autoriteiten in Batavia weigerden een Amerikaanse en een Brit in de echt te verbinden voor de Nederlandse wet, namen Mead en Bateson het vliegtuig naar Singapore. Eenmaal gehuwd voor de Britse wet reisde het kersverse echtpaar per boot naar Bali om aan hun gezamenlijke veldstudie te beginnen.

Mead en Bateson hanteerden de modernste onderzoekstechnieken; ze hadden onder meer een fotocamera en filmapparatuur meegenomen. Terwijl Bateson filmde of fotografeerde, maakte Mead aantekeningen. Nauwgezet beschreef ze de taferelen die zich voor hun ogen voltrokken. Als jonge vrouwen dansten in trance hield ze bij hoe lang dat duurde, met een stopwatch in de hand.

Van alle culturen die Mead de afgelopen tien jaar had bestudeerd, was de Balinese het minst primitief. Onder invloed van het Nederlandse bestuur was het westerse schrift ruim ingeburgerd en het contact met inheemse inwoners verliep soepel dankzij de plaatselijke assistenten die Mead en Bateson hadden aangenomen en die meerdere talen beheersten. Verder kende Bali een omvangrijke gemeenschap van Europese expats die naar het eiland waren gekomen voor de kunst, muziek en dans. Bij hen sloten Mead en Bateson zich aan; ze raakten goed bevriend met de Amerikaanse fotografe Jane Belo en de Duitser Walter Spies, die als schrijver, schilder en danser al jaren op Bali woonde. Zijn huis was een zoete inval voor westerse kunstenaars die werden aangetrokken door de paradijselijk reputatie van het eiland – mooie natuur, mooi weer, mooie schaars gekle-



de mensen. Zelfs Charlie Chaplin had ooit bij Spies gelogeed.

Ook een oud-leerling van Mead voegde zich kortstondig bij het gezelschap. Cora Du Bois was op doorreis van New York naar het Nederlands-Indische eiland Alor, zo'n duizend kilometer verderop, waar ze inzicht hoopte te krijgen in de cultuur en de psyche van de lokale bevolking, met behulp van de onderzoeksmethodes die ze had geleerd van Mead en Ruth Benedict. Al snel na haar aankomst kreeg Du Bois ruzie met Mead. Ze dacht dat ze vooraf voldoende duidelijk had gemaakt dat ze niet langer dan een dag of drie zou blijven, maar bij aankomst bleek er in het huis van Mead en Bateson een gemeubileerde kamer op haar te wachten. Ook lag er een gedetailleerd werkschema klaar, dat Mead voor haar had opgesteld. Dit was geen misverstand, realiseerde Du Bois zich. Mead had haar vooraf laten weten dat ze zich bij haar en Bateson kon aansluiten, als ze dat wilde. Dat Du Bois dat níet zou willen, was een mogelijkheid die in het universum van Margaret Mead niet bestond. Du Bois vond Mead 'onverzadigbaar kannibalistisch', een figuurlijke versie van de Mundugumor, iemand die voortdurend bezig was zich anderen toe te eigenen en op te slokken. Gregory Bateson, daarentegen, was, zo lang en mager als hij was, volgens Du Bois 'een lief lam', heel beleefd en loyaal.

Volgens Mead was Bali voor een antropoloog de hemel op aarde. Ze merkte hoe gemakkelijk ze op gewicht bleef, dankzij het heerlijke traditionele eten: rijst met stukken kip of eend waaraan hete specerijen waren toegevoegd, en dan bereid op een wijze die was aangepast aan de smaak van de kolonisator.

Dankzij diezelfde Nederlandse kolonisator kende Bali goed onderhouden wegen, waardoor het eenvoudig was om van de ene kant van het eiland naar de andere kant te reizen. Onderweg passeerden reizigers het ene tempelfeest na het andere en kwamen ze mensen tegen die zich in stralende kleuren hadden gekleed: dansers in extase, of een bruid die in een draagstoel

werd vervoerd. Op Manus had Mead nog zelf iets moeten zien te doen aan de muskietenbeten en de tropische infecties die ze had opgelopen, maar op Bali stond er al snel een Nederlandse arts voor haar klaar toen ze zwanger bleek te zijn maar vervolgens een miskraam kreeg.

Mead en Bateson leerden de praktische, goed georganiseerde Nederlanders op Bali ook van een andere kant kennen. De koloniale autoriteiten traden met harde hand op toen er krantenberichten verschenen over homoseksuele contacten tussen westerse mannen, onder wie hoge ambtenaren, en lokale jongens. Na een tip viel de politie een hotel binnen. In een van de kamers werd een Nederlandse functionaris op heterdaad betrapt met een Balinese jongen. Tijdens zijn verhoor noemde de betrapte Nederlander de namen van andere hooggeplaatste mannen, en bij het doorzoeken van zijn huis werden pornografische films en foto's gevonden. De politieactie mondde uit in een ware jacht op iedereen van wie maar het geringste vermoeden bestond dat hij betrokken kon zijn bij dit zedenschandaal.

Tot hun schrik hoorden Mead en Bateson dat ook hun vrienden Walter Spies en Jane Belo waren gearresteerd. Gregory Bateson haastte zich naar het politiebureau om de twee vrij te pleiten. Belo mocht inderdaad gaan, maar Spies bleef vastzitten.

Naderhand schreef Mead in een brief aan haar geliefde Ruth Benedict dat ze wel begrip kon opbrengen voor het optreden van de Nederlandse autoriteiten. Waarom mannen hun homoseksuele gevoelens zo vaak uitten in prostitutie en promiscuïteit, en niet in betekenisvolle relaties, kon ze moeilijk begrijpen. Ze hield er zelf ook meerdere geliefden tegelijk op na, maar dat vond ze gerechtvaardigd, omdat daarbij volgens haar in alle gevallen sprake was van een zielsverwantschap.

In de zomer van 1939 waren Mead en Bateson terug in New York. In de gangen van het Museum of Natural History zagen

antropologiestudenten zoals Dorothy Keur de twee soms samen lopen – Margaret twee of drie passen voor Gregory, driftig gesticulerend, terwijl hij haar met kalme stappen volgde en ondertussen instemmend knikte.

Haar reizen naar Samoa, Nieuw-Guinea en Bali hadden Mead gesterkt in de gedachte dat zij haar studenten naar het veld wilde laten vertrekken met een betere voorbereiding dan zijzelf had gekregen van ‘papa’ Franz Boas. Ze liet haar studenten ter inspiratie haar veldaantekeningen lezen en ze moedigde hen aan om te leren werken met technische hulpmiddelen zoals een bandrecorder en een fotocamera. En, drukte ze hen op het hart: probeer een eigen volk te vinden.

Als studenten naar haar werkkamer in een van de torentjes van het museum kwamen om te praten over een pril idee voor een onderzoek dat ze zouden willen doen, kon Mead zich gemakkelijk verliezen in haar verbeelding. Binnen een paar tellen zag ze precies voor zich welke vraag een aspirant-antropoloog zou kunnen onderzoeken, welk gebied in de wereld zich daar het best voor leende en welke unieke bijdrage dit onderzoek zou leveren aan de wetenschap. In haar rol van mentor kon Margaret Mead intimiderend en stimulerend tegelijk zijn, maar voor de plannen die Dorothy Keur had, zouden haar hulp en goede raad onmisbaar blijken te zijn.